

Canvi de representacions lingüístiques de parlants al·loglots per contacte amb la situació lingüística catalana¹

*Ma Carme Junyent, Eva Monrós, Mònica Fidalgo,
Montserrat Cortès, Pere Comellas i Mònica Barriera*

Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades Universitat de Barcelona

*A la memòria del nostre company
Michael Prosser van der Riet*

Resum

Mitjançant una metodologia qualitativa basada en entrevistes obertes en profunditat, l'article pretén mostrar exemples de projecció de representacions lingüístiques de parlants provinents d'altres àrees lingüístiques sobre la situació sociolingüística del català. S'observen diferents aspectes d'aquestes representacions i es constata que hi ha nombrosos fenòmens de reinterpretació de la pròpia llengua i de la situació sociolingüística d'origen a partir de l'experiència amb el català. Així mateix, es veu com les llengües com el català, amb capacitat identitària, es constitueixen en elements clau tant d'integració en una nova comunitat com de valoració de la pròpia herència cultural i lingüística, especialment en els casos de llengües minoritzades.

Paraules clau: representacions lingüístiques, ideologia lingüística, reconeixement, diversitat.

1. Introducció

La importància de les migracions en el món contemporani ha provocat l'aparició de nombrosos estudis al voltant del multilingüisme i la multiculturalitat en les darreres

1. Aquest article és fruit del projecte de recerca «Canvi de representacions lingüístiques de parlants al·loglots per contacte amb la situació sociolingüística catalana», finançat per la Direcció General per a la Immigració i la Direcció General de Recerca de la Generalitat (AGAUR) dins de la convocatòria ARAFI-2007.

dècades. Diversos autors han abordat aquests aspectes en relació amb les identitats i els models d'integració; des d'aquesta perspectiva s'ha estudiat l'estatus i l'ús de les llengües d'immigració en les societats d'acollida (Skutnabb-Kangas 2000, Extra i Yagmur 2004, Block 2006). La nostra recerca se situa en aquest marc general, i es concreta en l'estudi de les ideologies lingüístiques en un context multilingüe. D'altra banda, es pot inscriure també en la reflexió acadèmica sobre les interaccions entre nacions minoritàries i immigració (Carens 2000, Kymlicka 2001, Zapata-Barrero 2006).

Es tracta d'un estudi qualitatiu basat en entrevistes obertes i en profunditat, fetes a partir d'un guió de referència, amb persones d'origen estranger establertes al nostre país. Els subjectes entrevistats, 13 persones, procedien de diversos estats i eren parlants de llengües diverses: Bulgària (L1 búlgar), Catalunya (L1 català i fanti; pares procedents de Guinea Equatorial), Iraq (L1 arameu), Kazakhstan (L1 rus; mare ucraïnesa, pare kazakh), Marroc (L1 amazic, L2 àrab), Perú (L1 espanyol), Perú (L1 quítxua, L2 espanyol), Polònia (L1 polonès), Rússia (L1 rus, L2 tàrtar), Senegal (L1 wòlof), Senegal (L1 ful, L2 wòlof), Veneçuela (L1 espanyol), Xile (L1 espanyol, L2 maputxe/mapudungun), Xina (L1 xinès xangainès, L2 xinès mandarí).

2. Les llengües de la immigració

Quan el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades va iniciar l'inventari de llengües que es parlen a Catalunya, vam treballar amb persones que, a part de parlar llengües molt diferents, també eren membres de comunitats lingüístiques de característiques molt diferents: des de llengües amb molts parlants però subordinades en els llocs d'origen –amazic, quítxua, kurd– a llengües sense reconeixement oficial però amb un alt índex de lleialtat lingüística entre els seus parlants –tzeltal, bambara– o d'altres de poc reconegudes i amb un índex de lleialtat lingüística baix –àzeri, panjabi– i altres tipologies sociolingüístiques prou variades. A fi d'aproximar-nos a aquesta realitat, l'any 2005 vam fer una projecció de les dades estadístiques que indicava que, en aquell moment, un 8% de catalans no tenia com a primera llengua ni el català ni el castellà i la meitat d'aquests, un 4% del total, eren parlants de llengües molt maltractades en els seus llocs d'origen.

Del treball amb aquestes persones va anar apareixent un tret que ens semblava especialment rellevant a l'hora de proposar models de convivència sense renunciar a la diversitat: sovint manifestaven, de manera més o menys explícita, haver descobert la seva llengua a Catalunya, és a dir, en haver topat amb una situació percebuda com a simètrica amb la del lloc d'origen (llengua dominant/llengua subordinada). El fet que a Catalunya la llengua que ells identificaven amb la pròpia –el català– tingués visibilitat, un estatus reconegut, presència a l'escola, etc., els feia adonar que aquest reconeixement no tenia per què limitar-se a les llengües oficials i/o colonials. Junta-ment amb aquest *redescobrim*ent de la pròpia llengua, vam detectar també que, en molts casos, el coneixement del català havia afavorit la seva inserció en la societat

catalana i els havia fet adoptar, al seu torn, una actitud favorable cap al català que a vegades s'havia convertit en militància per la llengua. Inevitablement, juntament amb la descoberta de la pròpia llengua i l'arreglament amb el català, apareixien reflexions sobre les actituds cap a la llengua dels seus compatriotes, o el coneixement previ de la situació a Catalunya i altres consideracions que ens van fer creure que s'havien de conèixer més a fons les implicacions d'aquest efecte d'emmirallament. Amb aquest objectiu vam començar les entrevistes amb informants que són la base de les dades per a aquest projecte.

Deia Claire Kramsch (2006) que la llengua genera subjectivitats, i hi podríem afegir intersubjectivitats, entre persones que no sols construeixen mons simbòlics, sinó també mons socioemocionals. La llengua no és un codi sinó tot un sistema de construcció de significats que defineix i identifica les persones i, per tant, és un element clau de la seva subjectivitat. Així doncs, la manera com les persones experimenten la llengua és gairebé més important que el coneixement formal que en tinguin. La llengua no és un constructe mancat de motivació, sinó una realitat cognitivament i emocionalment interioritzada. El fet que la relació entre representacions lingüístiques i actuacions no sigui gens lineal ni mecànica no vol dir que no existeixi. Precisament perquè parlem de construcció de significats, ens va semblar essencial conèixer i intentar comprendre de quina manera la confrontació amb una nova realitat altera i transforma aquestes representacions.

3. La visibilitat del català i el descobriment d'un *obstacle*

Dins del grup de persones entrevistades, n'hi ha també que, tot i identificar-se amb algun grup ètnic, tenen el castellà com a primera llengua i això pot fer que el primer contacte sigui més difícil, tal com apunta aquest informant maputxe:

«Al principio –creo que como a la gran mayoría– me costó entender esta situación, o sea, normal, porque plantea una dificultad cuando llegas aquí y sabes que podrías seguir funcionando con tu propia lengua...»

Per bé que, sovint, el desconeixement de la situació lingüística de Catalunya s'esgrimeixi com a argument, el cert és que la informació no sempre dóna una imatge real, sinó que pot tenir el biaix de la persona que ha tingut poc contacte amb la població autòctona, si més no la que parla català. Una informant amaziga en sabia alguna cosa a través dels seus germans:

«L'únic que sabien és que aquí hi ha una part de la població que parla una llengua diferent del castellà, però que per ells sembla que són molt pocs. És una llengua que no es parla gaire i en sabien algunes paraules, com *adéu*, *si us plau* i *res més*. Ni ells tenien coneixement de la realitat de Catalunya i feia uns anys que eren aquí.»

4. La norma de convergència, factor de guetització

Tot i que les persones entrevistades responen a un perfil molt més actiu i que interactua amb la població local, és obvi que per a un sector de la població immigrada el català es manté considerablement poc visible. Aquest segment pot viure ben al marge de la vida en català. A l'hora de fer recomanacions caldria tenir en compte aquest fet, atès que l'aïllament pot acabar portant a la creació de guetos. Però en el gueto s'hi poden trobar fins i tot aquells que han après català i el parlen habitualment. Els testimonis, en aquest cas, són molt freqüents i en destaquem alguns informants que pel seu aspecte no es distingeixen de la població autòctona però que han percebut com la identificació del seu origen al·lòcton transformava immediatament el comportament lingüístic dels interlocutors.

«El meu marit és català i jo sempre he parlat en català a la família del meu marit i als nostres fills. Malgrat tot, el meu sogre sempre em va parlar en castellà, fins i tot quan em citava ho feia en castellà, encara que jo hagués dit el mateix en català. (Suïssa)»

Així, entre alguns catalanoparlants, la força de la presumpció que la llengua que adopten els *estrangers* és el castellà arriba fins al punt de *traduir-los* inconscientment. Aquesta actitud es percep sovint com a discriminadora, excloent, com si els al·lòctons no tinguessin dret a accedir al català:

«El meu marit i jo vam venir de Bulgària ja fa anys i els nostres fills han nascut aquí, nosaltres els parlem en català i normalment tothom ens parla en català. Però quan haig d'ensenyar la documentació i veuen que sóc búlgara, aleshores em parlen en castellà encara que fins a aquell moment haguem parlat en català. Això em passa sobretot al metge. El meu fill un dia em va preguntar que com era que els metges no sabien català. A mi això em fa sentir molt malament. (Búlgara)»

Fins i tot en catalanoparlants que expressen explícitament representacions molt favorables cap al fet que els al·lòctons adoptin el català es dona la resposta lingüística que dificulta l'accés i l'ús habitual del català:

«La meva sogra, per exemple, quan em presenta a les seves amigues, els diu: "Ah, mira, només fa tres anys que és aquí, fa tres anys que viu aquí i ja parla català. Mira com parla català!" Però en canvi amb mi parla castellà, no parla català. És el costum.»

Naturalment, per a una persona que no té el català com a primera llengua és molt difícil mantenir-se en el català si els seus interlocutors, manifestament catalanoparlants, no hi interactuen en aquesta llengua. Així, la resposta normal, fins i tot en al·lòctons habitualment parlants de català, és acabar convergint amb el castellà de l'interlocutor:

«Llavors li vaig donar el meu NIE i suposo –no ho sé, ho suposo– que va veure el meu cognom i va canviar d’idioma. [...] Vaig intentar seguir en català, però com que no em contestava, no volia insistir, perquè es crea una situació, si jo insisteixo parlant en català i em contesten en castellà, es crea una situació que és una mica desigual.»

Si hi afegim la circumstància que els trets físics de l’al·lòcton el delaten com a *foraster*, l’opció de viure en català és força més difícil, com explica aquest informant wòlof:

«GELA: La gent d’aquí, com se’t dirigeix?

M. D.: En castellà, sempre, sempre. [...] encara que tu els contestis en català, continuaran fent-ho en castellà. (Wòlof)»

Quan es tracta de representacions, sembla que el nostre comportament no s’allunya gaire del que s’ha descrit sovint com a característic dels parlants de llengües subordinades. El recurs a la llengua no marcada o dominant com a comportament característic de minories s’ha descrit en la comunitat sami, guaraní, maori, etc., per no parlar dels amazics, quítxues o altres grups que, fora de casa, s’identifiquen amb les llengües dominants. Mohand Tilmatine, en una reunió de l’Observatori Català de la Llengua Amaziga, va descriure com, en el cas dels amazics, el fet que no se’ls reconegui la seva identitat real els porta a assimilar-se al grup dominant, en el seu cas l’àrab.

5. Projecció de representacions: reinterpretació de la pròpia situació a partir del coneixement de la realitat lingüística catalana

En qualsevol cas, l’objectiu del nostre projecte era identificar els mecanismes d’emmirallament i/o empatia que modifiquen les representacions i les actituds lingüístiques i que poden canviar també el comportament. Una informant peruana amplia aquesta interacció a molts dels seus compatriotes:

«Quan vaig arribar, una de les coses que em va sorprendre més va ser la presència de la llengua. Jo al Perú mai no m’hi havia fixat tant, però aquí, la llengua és per tot arreu, i els peruans amb qui em relaciono també tenen aquesta percepció. En certa manera, el que està passant aquí ens ha fet veure el que està passant allà, i si no fos pel contacte amb el català potser no hi hauríem pensat mai.»

Sovint, però, el primer recurs cognitiu consisteix a interpretar la situació nova –en aquest cas, la del país de destinació– amb els paràmetres apresos de la pròpia, de manera que s’avaluen les llengües segons l’esquema previ, d’origen. Parlants de varietats oficials i prestigioses que provenen d’àmbits on les ideologies monolingüis-

tes són gairebé hegemòniques, tendeixen a identificar el català amb les llengües estigmatitzades i minoritzades del seu lloc d'origen, i en conseqüència valoren negativament l'esforç per dotar d'estatus el català. És el cas, per exemple, de nombrosos parlants d'origen xinès, tal com explica una parlant de wu (xangainès), que posa de manifest la impermeabilitat de la cultura monolingüista:

«GELA: Tu creus que la gent xinesa que hi ha aquí ha fet també aquest canvi en la visió de la diversitat lingüística de la Xina?

K: Jo crec que continuen amb la percepció que tenen.»

Com se sap, la Xina presenta una situació lingüística de considerable complexitat, tot i que en general oficialment se'n dona una imatge molt homogènia. De fet, a banda de les llengües reconegudes oficialment com a tals (De Francis 1986; Comrie 1990), hi ha una considerable diversitat dins del que generalment s'anomena indistintament dialectes del xinès. Tanmateix, els diferents *dialectes* són completament intel·ligibles entre si, i, per tant, segons els criteris més habituals (encara que altament problemàtics) de classificació lingüística, es tractaria de llengües diferents. Més encara: dins d'alguns dels ja anomenats dialectes, la variació és prou gran per fer també molt difícil o impossible la intercomprensió. Així, el wu (la varietat majoritària dins la comunitat xinesa establerta als Països Catalans) constitueix, de fet, un grup de parles prou heterogeni:

«Wenshouès i qingtianès són ambdues variants de la branca oujiang o dong'ou del grup wu de llengües han o xineses. Encara que alguns parlants d'aquestes varietats afirmen que són mútuament intel·ligibles, molts altres consideren que amb prou paciència i bona voluntat, parlants d'ambdues poden entendre's de manera bàsica. [...] A València també hi ha individus de Xangai i Hangzhou que parlen variants taihu de wu (o wu del nord) que són totalment intel·ligibles amb wenzhouès i qingtianès. (Prosser 2009: 182).»

El fet que tota aquesta diversitat sigui tan poc visible i promocionada, i que únicament es consideri sota l'estatus de llengua, amb el que això implica també quant a representacions i prestigi, el xinès estàndard, ja és un símptoma d'una determinada visió de la gestió lingüística. Aquesta visió jeràrquica és fàcilment projectada, com dèiem, a altres situacions com la del català. El mateix fenomen s'observa sovint en parlants de llengües de tradició imperialista, com el castellà o el rus. És el cas que explica la informant tàrtara:

«Jo, quan estem els amics russos i tothom parla sempre malament –bé, no tothom, però sí que tenen dificultats amb el català–, i jo ho entenc, sempre el defenso perquè jo crec que el fet que el català i el tàrtar haguessin estat suprimits, sí que et fa respectar tot això que la gent fa aquí per mantenir la seva llengua i et canvia també la teva opinió sobre la teva i vols estudiar-la més...»

En aquest cas es manifesta una contraposició entre grups dominant/dominat i, en conseqüència, també el sorgiment d'un sentiment de solidaritat entre dominats. Atès que en alguns grups socials el discurs es desenvolupa a l'entorn de *la imposició del català*, la identificació amb el grup dominat també pot actuar com a desllorigador en un procés d'anada i tornada, fins al punt que persones que havien deixat enrere una llengua familiar diferent de la dominant senten la necessitat de recuperar aquest llegat perdut i de posar en qüestió, per tant, els suposats avantatges de la substitució lingüística. En aquest sentit, les manifestacions de diferents informants són plenament significatives. Així, un informant maputxe manifesta:

«Todo este despertar del interés por el tema tiene que ver con mi venida aquí, a Cataluña. O sea, cuando ya estaba aquí comencé a entender cuál era la importancia de mantener una lengua como el catalán frente a las dificultades que genera normalmente esta interacción con el castellano y tal, y que detrás de eso hay no sólo una lengua, sino una manera de actuar, de expresarse, de sentir, de pensar. Empecé a valorar con más fuerza lo que yo había podido experimentar y vivir en Chile respecto a la cultura mapuche.»

I la informant tàrtara:

«Jo crec que vaig tenir aquest interès per la meua llengua, per estudiar –sí que tenia interès per estudiar, però aquest interès més fort– després de fer el nivell intermedi de català. [...] Com més català parlo, més tàrtar estic. Tinc aquesta sensació. Que ara he d'estudiar tàrtar.»

Aquest procés és encara més fàcil quan, tot i tractar-se de llengües fortament minoritzades i foragitades dels àmbits públics i socialment prestigiosos, continuen sent les d'ús familiar quotidià i mantenen la transmissió intergeneracional, com és el cas d'una informant amaziga, per a qui el paral·lelisme entre català i amazic porta tant a reconsiderar la pròpia realitat com a interpretar d'una determinada manera la situació lingüística catalana, interpretació que condiciona el comportament lingüístic aquí:

«Vaig descobrir sobretot les semblances que hi ha entre el català i l'amazic, i això em va ajudar a tenir clara la realitat de Catalunya i el que em cal fer respecte a aquesta realitat i l'actitud que he de tenir amb els meus fills i amb el meu entorn. [...] Una cosa reforça l'altra, per dir-ho d'alguna manera. Descobrir el fet diferencial català reforça en mi la voluntat de lluitar pel fet diferencial amazic.»

L'informant ful desenvolupa l'argument fins a qüestionar l'estatus de la seva llengua d'origen. La confrontació amb la situació catalana no sols el porta a reforçar l'autoestima lingüística, sinó que també li permet posar en qüestió la jerarquització lingüística de manera global:

«He estudiat la història de Catalunya i he pensat que el català té la mateixa problemàtica: és una llengua, una cultura, dominada, no? Nosaltres també hem viscut això molts anys, els nostres avis ho han viscut. Per això encara estem practicant el francès com una llengua d'estatus al país, no? Que no hauria de ser, perquè penso, com que he viatjat a molts països, he vist que de tots els països d'Europa cap no necessita una llengua estrangera per poder comunicar-se i fer les seves activitats. I per què nosaltres que estem allà necessitem el francès o l'anglès per tirar endavant?»

Les manifestacions d'aquests quatre informants palesen fins a quin punt l'empatia pot desencadenar moviments de reciprocitat que, sens dubte, afavoreixen la convivència. Totes són una mostra que la suma d'identitats té efectes multiplicadors en tant que afecta altres individus i, a més, no implica cap renúncia perquè cap llengua en desplaça una altra en l'individu. És prou sabut: les llengües són transmissibles i acumulables per definició. Aquestes característiques són inherents a la naturalesa del llenguatge i, per més exemples que tinguem de la negació d'aquest fet –al capdavall l'imperialisme lingüístic es basa en la premissa que només hi ha espai per a una llengua–, el cas és que, amb actituds positives i aquests trets inherents a les llengües, és possible establir vincles de reciprocitat i intercanvi amb totes les comunitats disposades a sumar i no a imposar. Tal com afirma Bernat Joan (2005: 107-108):

«La llengua, per tant, constitueix un tret d'identitat sòlid (constitueix un element d'intercomunicació, però també una eina per construir la visió del món que té la comunitat que la parla), eficaç (tothom ens identifica fonamentalment a partir de la llengua que solem usar), no exclouent (tothom pot aprendre una llengua i considerar-la també com a pròpia, al marge del fet que en pugui tenir una altra), democràtic (en el sentit que la construeix el poble per al seu intercanvi comunicacional) i obert (conèixer la llengua d'un grup humà determinat permetrà de conèixer moltes més coses del poble que la parla). De tots els elements que funcionen com a trets d'identitat col·lectiva, doncs, podem considerar que la llengua és el que presenta, de molt, més avantatges i resulta més productiu a l'hora d'integrar la població forània i a l'hora d'autoidentificar la pròpia població.»

6. De la valoració de la pròpia llengua a la valoració de totes les llengües

D'altra banda, aquest missatge alliberador també abasta llengües que no són les dels parlants, com afirma aquest informant wòlof:

«[el fet de viure aquí] ha reforçat la idea que tenia de les llengües, que no s'han de perdre, que és perdre tota una construcció cultural.»

Aquesta reflexió, el fet d'interessar-te per una llengua és alhora interessar-te per la diversitat lingüística, és un dels aspectes que al GELA hem intentat desenvolupar i

aprofundir des de sempre. L'any 1992 ja dèiem que «El futur del català no es pot deslligar del futur de totes les llengües i molt especialment de totes les amenaçades» (Junyent, 1992: 10). Si bé en aquell moment la diversitat lingüística ambiental no era ni de bon tros la que és ara, creiem que, com a principi general, és aplicable sempre, i, en qualsevol cas, no ho plantejàvem com una qüestió local, sinó com una qüestió bàsica –l'aposta és per la diversitat, i si aquesta és l'opció, cal ser coherent. I l'opció que prenguem ben segur que tindrà repercussions en tant que si hi ha una cosa de la qual podem estar segurs és que els catalans de les generacions que ens segueixen tindran, en un percentatge molt alt, llengües de tot el món en el seu passat familiar.

Si hi ha una cosa que podem aprendre dels països amb més experiència que nosaltres en la incorporació de persones immigrades a la societat és que la supressió d'identitats és molt més difícil que la suma, i generalment acaba tenint efectes inesperats. Tove Skutnabb-Kangas ha treballat força sobre les dificultats dels descendents de persones immigrades, ja siguin de segona o tercera generació:

«However it often happens that this attempt at identity shift does not work either. The child's new identity (identification with the/a dominant –majority– group and its language(s) is not accepted by everybody. This is generally expressed more openly in the years after the minority youngsters reach puberty. It is more common with youngsters who do not look like the stereotype of what a «real» German, Dutch etc. person «should» look like (and/or with youngsters whose accent does not sound «native»). The minority youngster then often hears: 'You are not one of us, you are not a real Swede/American/Dutch/German/Dane, etc., you are a Finnish devil/a Turkshit/a damn Paki, etc.' The child has then “voluntarily” disowned her original identity, but the new identity is not accepted by everyone in the dominant group either. There is a conflict between the internal and the external identification (endo-and exo-identification). The youngster is not accepted, at least not unconditionally, by the dominant group, with which she has been forced to identify (but whose language and culture she has not always been given the opportunity to learn ‘fully’ –see Cummins 1984). At the same time, the road back to her own group is often closed too. Not only psychologically (=she does not want to identify with the “dirty Turks” or “aggressive silent Finns”), but often also linguistically and culturally. The child no longer knows (or has never had the chance to learn) the original mother tongue well enough to be able to pass as a native or near-native speaker. Nor does she have all the other components of cultural competence in the original culture.» (Skutnabb-Kangas 2000: 114-115.)»

7. La llengua com a tercera via per superar els models assimilacionista i multicultural

La llengua, doncs, no és un instrument d'incorporació a una societat *per se*, i en general, no ho són les llengües invasives perquè són les que s'imposen sense tenir en compte cap dinàmica recíproca. En aquest sentit, és evident el fenomen de la *música*

ètnica creada per al consum occidental que, per més que s'expressi en una llengua aliena, rarament passa a formar part del corpus cultural vehiculat en aquella llengua, o la literatura colonial i postcolonial, tan aliena a la comunitat d'origen com a la comunitat de destinació. Els exemples són nombrosos, hi ha moltes comunitats, moltes persones que han abandonat la pròpia llengua per adquirir-ne una de nova, que suposadament ha estat clau per accedir a un nou grup, i han seguit sent poblacions marginades. Amb la llengua no n'hi ha prou, doncs, però determinades llengües sí que impliquen d'una manera o d'una altra la pertinença al grup. En les enquestes fetes per elaborar l'Informe UNESCO sobre les llengües del món (Amorrortu [et al.], 2005) s'hi incloua una pregunta sobre la pertinença a la comunitat lingüística sobre la qual s'informava. L'objectiu de la pregunta era distingir si l'informant era un membre *natiu* de la comunitat o un investigador. Les respostes, però, van proporcionar un nou biaix, en tant que molts lingüistes afirmaven ser membres de la comunitat pel fet de parlar la llengua, o, més ben dit, eren considerats membres de la comunitat atès que parlaven la llengua. Un exemple prou eloqüent i proper d'aquest fenomen és el cas de Lluís Mallart, tal com queda reflectit en la seva obra autobiogràfica *Sóc fill dels Evuzok* (Mallart, 1992). El mateix títol que Mallart va triar per explicar la seva experiència en la comunitat fa evident el grau d'integració que hi va aconseguir. En contraposició, tenim el cas de les persones que han après la llengua dominant i això no ha implicat ser considerat membre de la comunitat. En l'Informe UNESCO esmentat, cap lingüista que informés sobre llengües dominants va dir que fos membre de la comunitat pel fet de parlar-ne la llengua.

Hem comentat ja l'efecte d'emmirallament que es produeix en moltes persones novingudes a Catalunya i com això repercuteix tant en l'autoestima com en la valoració de la pròpia llengua. Aquesta influència es perllonga en diversos casos en un canvi d'actitud general com en el cas d'aquest informant maputxe:

«[...] iniciativas que signifiquen poner en evidencia otras lenguas, por una parte, fortalecen la propia concepción, yo creo, del catalán como una lengua importante, interesante y tal, y a la vez ayuda también a esas otras lenguas. O sea, sería un enriquecimiento mutuo. [...] en la medida que se sepa en el mundo que en Cataluña se valora aquella lengua y aquella cultura, a su vez se va a valorar el catalán también en esos otros lugares. [...] por la ubicación estratégica, cultural, desde Cataluña se puede hacer mucho por la cultura en este caso mapuche.»

I aquestes reaccions es donen fins i tot en els casos en què són incompreses en la comunitat d'origen. Una informant polonesa que recorda el coneixement que tenia quan va arribar aquí i que no tan sols parla català habitualment, sinó que ha iniciat una recerca sobre el caixubi, afirma:

«Quan vaig venir aquí, de la situació lingüística portava el que vaig estudiar a l'escola socialista. Llavors, jo tenia una imatge que Polònia és un país d'una sola llengua, que sí

que hi havia llengües d'alguns immigrants, però *bueno*, llengües de gent que venia d'estats ja consolidats, no llengües minoritàries, d'això no en tenia cap noció.»

I la mateixa informant ara es troba amb noves resistències a conseqüència del seu canvi d'actitud:

«GELA: A Polònia, quan els expliques la recerca que fas sobre el caixubi, com ho veuen?
A. M.: Depèn de la generació i de la formació. Amb la meva família veig que em somriuen i diuen "què t'han fet aquests catalans".»

8. La mirada externa, una contribució per a la pròpia percepció dels catalanoparlants

És clar que el focus de la nostra recerca volia ser l'efecte que podia provocar el contacte amb la situació catalana en les representacions lingüístiques de parlants de llengües minoritzades. Tanmateix, és interessant també constatar que la mirada des d'un altre univers conceptual, sovint proper però també ben diferent, ens pot ajudar a revisar les nostres pròpies concepcions sobre la situació lingüística. Així, la mirada exterior contrasta moltes vegades amb l'avaluació del present i el futur del català que en fem els seus parlants nadius. Un bon exemple n'és l'opinió d'una informant ucraïnesa, que aporta una vara de mesurar radicalment diferent de la que ens és habitual:

«[...] vosaltres no sabeu com en sou d'afortunats. Perquè si ho comparem, *bueno*, amb Rússia, crec que hi ha més de 100 idiomes i hi ha moltes comunitats que són com Catalunya, que tenen l'idioma propi i és, si no oficial, el segon idioma oficial. Però en cap d'aquestes regions el seu idioma oficial o propi és al mateix nivell que el català aquí.»

9. Conclusions

El canvi d'actituds lingüístiques que han viscut a Catalunya moltes persones parlants de llengües subordinades és una petita mostra de l'efecte alliberador que pot tenir el reconeixement del propi potencial. El català és una llengua que fins a cert punt encara proporciona identitat en tant que és una llengua triada, però al mateix temps viure l'experiència com a parlant d'una llengua subordinada o, si més no, no prou reconeguda, té un efecte catalitzador que genera canvis d'actitud i, en molts casos, de comportament. Fins i tot pot arribar a generar un fenomen que considerem profundament renovador: la substitució de l'enfrontament identitari, el xoc d'identitats suposadament habitual i els conflictes que aquest genera tant en els col·lectius immigrants com en els col·lectius ja instal·lats, per un moviment d'identificació. Així, en

comptes d'entendre la integració com a lineal en el sentit que com més a prop del model cultural d'arribada ens trobem, més lluny hem de ser necessàriament del model d'origen, tindríem un escenari en el qual com més ens identifiquem amb la cultura de destinació més a prop ens sentim de les nostres pròpies arrels. En paraules d'un informant ful que afirma haver après molt, molt, molt, amb el català, amb la seva societat, la seva cultura i la seva manera de defensar-lo; 'és un estil que aniria perfectíssimament bé per a la meva terra':

«És l'efecte que tinc en el cor, com que no sóc allí per lluitar per aquesta idea, ja que estic molt lluny d'aquí, doncs, d'aquesta manera he pensat: 'el català, si té el mateix problema que nosaltres, hi militaré com a defensor d'aquesta llengua, vull dir, no?' És com si ho estigués fent per a la meva llengua.»

Per tant, doncs, a través de les entrevistes realitzades hem pogut constatar que els parlants al·loglots de llengües minoritzades són potencialment molt sensibles al suport del català. Aquesta relació, però, no és ni automàtica ni immediata. Sembla que hi ha alguns factors necessaris per tal que la projecció que implica reconsiderar l'estatus de la pròpia llengua a partir de l'estatus del català i alhora identificar-se el català per paral·lelisme amb la pròpia varietat es posi en funcionament. En el capítol següent exposem els que hem identificat, que constitueixen, doncs, elements que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar polítiques d'integració.

10. Recomanacions: factors que cal tenir en compte en una política d'integració

Aquests són, al nostre parer, un conjunt de factors importants per fer possible la projecció positiva de les representacions lingüístiques i trencar la dinàmica dicotòmica entre valoració de la pròpia tradició cultural i integració en la societat d'acollida. Entenem que són factors que les polítiques haurien de tenir en compte i potenciar, i, per tant, en aquest sentit, es tracta de recomanacions en possibles propostes d'intervenció:

- a) Una valoració mínima de la pròpia identitat lingüística. No és excepcional trobar parlants de varietats estigmatitzades en els quals es dona una clara interiorització de la ideologia monolingüista. En aquestes ocasions se sol produir una projecció de representacions amb un resultat ben diferent: la identificació del català amb la pròpia varietat provoca un rebuig considerable. Per tant, doncs, és important aprofitar totes les ocasions per valorar i donar visibilitat a les diverses llengües. Caldria aconseguir que tots els parlants al·loglots s'adonessin que el domini d'una varietat lingüística es percep en la societat catalana com un valor, un coneixement valuós i necessari i un bagatge que cal con-

servar. Això, que ja passa actualment amb un nombre reduït de llengües, principalment europees, s'hauria de generalitzar.

- b) Entorn de relació mínimament catalanoparlant. Sense un contacte mínim amb els usos normals del català, és molt difícil que es produeixi la revisió de representacions i la consegüent identificació. En aquest sentit, pot tenir un gran impacte negatiu la norma de convergència cap al castellà habitual entre catalanoparlants, especialment quan es dirigeixen a persones amb característiques fenotípiques interpretades com a signe d'estrangeria. És, doncs, molt recomanable aprofundir en totes les iniciatives que tenen per objectiu invertir la norma de convergència cap al castellà i reforçar les representacions que presenten el fet de parlar català amb persones immigrants com una mostra de respecte i d'estima, com un signe d'acollida i de reconeixement de pertànyer a la comunitat catalana.
- c) Percepció del valor identitari però també utilitari del català. Si el català només té funcions extremament allunyades dels usos pràctics i quotidians en tots els àmbits, especialment els relacionats amb el món professional, difícilment es produirà un canvi de representacions i en tot cas encara més difícil un canvi de comportament lingüístic. Si el català es percep com una llengua molt prestigiosa però restringida a àmbits molt cerimonials, és molt difícil integrar-la en la pròpia vida. En aquest sentit, tant o més important que la promoció de l'ús del català en l'àmbit econòmic privat, creiem que és bàsica la recomanació anterior, ja que, finalment, els usos interpersonals privats tenen un gran pes en el canvi de representacions socials (Woolard, 1992).

Ara bé, segons els nostres informants, si es donen les condicions necessàries, la singularitat d'una situació de minorització relativa com la del català pot fer viable un model d'integració que trenca la dicotomia assimilació o multiculturalitat. Davant del conflicte dels models identitaris substitutoris (o una identitat o l'altra), l'empatia provocada per la projecció de representacions lingüístiques permet un model identitari additiu: com més català, més pròxim al propi origen.

Els estudis d'ús i de transmissió indiquen que la immigració que no conserva i transmet la pròpia llengua al·loglota, majoritàriament la substitueix pel castellà, si més no de moment i en les àrees més poblades de Catalunya. Per tant, des del punt de vista de la preservació del català és convenient contribuir al manteniment de les llengües d'origen. Reforçar les altres llengües és, ara com ara, contribuir a la possibilitat de projecció de representacions lingüístiques favorables al català. Cal, doncs, multiplicar els contactes horitzontals entre catalanoparlants i al·loglots, i sobretot superar la norma de convergència cap al castellà, que invisibilitza el català, li resta percepció utilitària i fomenta sentiments d'exclusió.

La consciència de llengua en perill, en el cas català i cap a al·loglots de llengües minoritzades, creiem que no provoca efecte de desànim ni de rebuig: la situació sociolingüística catalana (la seva presència en comunicacions institucionalitzades) és

generalment molt més sòlida que la de les seves llengües, de manera que la percepció general és que el català no està amenaçat, i per tant no sembla que hi hagi perill de deserció entre els al·loglots per l'efecte »profecia autocomplerta«. Així doncs, creiem que és recomanable posar de manifest la necessitat que té el català del suport dels al·loglots, i no pas donar informacions triomfalistes sobre la situació sociolingüística (sobre la necessitat del català en l'àmbit professional, etc.) que amb la pretensió d'evitar la sensació de llengua no útil acaben sent contraproductes, ja que la realitat quotidiana els desmenteix.

Més enllà de la recerca d'aquest fenomen del canvi de representacions, creiem que la nostra responsabilitat com a investigadors és aportar coneixement útil a la societat i, en aquest moment històric en què estem construint un país inevitablement diferent, la societat ha de saber que el paternalisme o la renúncia només poden contribuir a crear societats sotmeses, mentre que la convivència que participa del bagatge que aporta tothom és el millor fonament per a una societat lliure per ser el que és i confiada per compartir allò que és. Allò que nosaltres busquem en la ciència també té el seu reflex en la creació; per això per explicar els nostres resultats recorrem a les paraules que el dramaturg Arnold Wesker va pronunciar en una conferència a Barcelona:

«Com a resposta els vaig parlar sobre una de les coses que intento inculcar als meus fills –sobretot a la meva filla–, i és el següent: no correu pel món demanant que us estimin, cridant 'mireu-me, mireu el que us puc oferir'. Atureu-vos, quedeu-vos en el lloc que trieu, arreu-hi, nodriu les vostres arrels i florireu de tal manera que arrossegareu els altres cap a vosaltres. Creixeu forts complint amb el que esteu dotats per fer d'acord amb les vostres habilitats, i el món s'enriquirà amb els vostres dons i les vostres aptituds. La confiança en un mateix atrau, vaig dir-los.»

11. Bibliografia

- Amorrortu, E. [et al.] *Informe sobre les llengües del món: síntesi*. Barcelona: Lingua-pax i Angle, 2005.
- Block, D. *Multilingual Identities in a Global City*. Nova York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Bucholtz, M.; Hall, K. «Language and Identity». A: *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Carens, J. H. *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Comrie, B. *The Major Languages of East and South-East Asia*. Londres: Routledge, 1990.
- Extra, G.; Yagmur, K. *Urban multilingualism in Europe: Immigrant minority languages at home and school*. Clevedon: Multilingual Matters, 2004. (Multilingual Matters Series, 130).

- Francis, J. De. *The Chinese Language: Fact and Fantasy*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1986.
- Joan i Marí, B. »Enfocament Sociolingüístic«. A: Gibert, Q. (ed.) *Autoestima i Països Catalans*. Castellbisbal: La Busca, 2005.
- Junyent, M. C. *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries, 1992.
- Kramersch, C. «The multilingual subject». *International Journal of Applied Linguistics*, vol. 16, núm. 1, (2006), p. 97-110.
- Kroskrity, P. V. «Language Ideologies». A: Duranti, A. (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Kymlicka, W. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- MALLART, L. *Sóc fill dels evuzok: la vida d'un antropòleg al Camerun*. Barcelona: La Campana, 1992.
- Prosser, M. »Algunes reflexions sobre el comportament lingüístic dels xinesos de la ciutat de València«. A: Junyent, M. C. (ed.) *Llengua i acollida*. Barcelona: Horsori, 2009, p. 181-193.
- Schieffelin, B. B.; Woolard, K. A.; Kroskrity, P. V. *Language Ideologies*. Nova York: Oxford University Press, 1998.
- Skutnabb-Kangas, T. *Linguistic genocide in education, or worldwide diversity and human rights?* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.
- Woolard, K. *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: La Magrana, 1992.
- Zapata-Barrero, R. *Immigració i govern en nacions minoritàries: Flandes, el Quebec i Catalunya en perspectiva*. Barcelona: Fundació Ramon Trias Fargas, 2006.

Resumen

Mediante una metodología cualitativa basada en entrevistas abiertas en profundidad, el artículo pretende mostrar ejemplos de proyección de representaciones lingüísticas de hablantes provenientes de otras áreas lingüísticas sobre la situación sociolingüística del catalán. Se observan diferentes aspectos de esas representaciones y se constata que existen numerosos fenómenos de reinterpretación de la propia lengua y de la situación sociolingüística de origen a partir de la experiencia con el catalán. Asimismo, se ve cómo las lenguas como el catalán, con capacidad de atribuir identidad, se constituyen en elementos clave tanto de integración en una nueva comunidad como de valoración de la propia herencia cultural y lingüística, especialmente cuando se trata de una lengua minorizada.

Palabras clave: representaciones lingüísticas, ideología lingüística, reconocimiento, diversidad.

Abstract

This paper uses qualitative methodology based on in-depth open interviews to present examples of how speakers from other linguistic areas project their linguistic representations onto the sociolinguistic situation of Catalan. Several aspects of these representations are examined and numerous reinterpretations of the language and sociolinguistic situation in the place of origin due to contact with Catalan have been found. Furthermore, it can be seen how languages like Catalan with their strong identity value become a key factor for integration in a new community and in appreciating linguistic and cultural heritage, especially in the case of minority languages.

Keywords: linguistic representations, linguistic ideology, recognition, diversity.

Résumé

Cet article vise à montrer des exemples sur la manière dont des personnes provenant d'autres régions linguistiques projettent leurs linguistiques sur la situation sociolinguistique catalane. Notre méthodologie est qualitative et se fonde sur des entretiens ouverts et approfondis. Nous pouvons observer les différents aspects de ces représentations et plusieurs phénomènes de réinterprétation de la langue et de la situation sociolinguistique d'origine à partir de l'expérience avec le catalan. De même, nous constatons que les langues comme le catalan, avec leur force identitaire, deviennent des éléments clef pour l'intégration dans une nouvelle communauté et pour la valorisation de l'héritage linguistique et culturel du locuteur, en particulier s'il s'agit des langues minorisées.

Mots-clé : Représentations linguistiques, idéologie linguistique, reconnaissance, diversité.